

ראשי פרקים

עמודים	נושא
2	מבוא
3-6	סקירה ספרותית
	1. שינויים חברתיים במערב והשפעתם על הביטחון הסוציאלי של משפחות חד הוריות
5-6	2. שינוי השיח הציבורי ודגם 'המשפחה החדשה'
6-11	3. משפחות חד הוריות בישראל
6-7	א. משפחות חד הוריות והשיח הציבורי בישראל
7-8	ב. קשיי המשפחה החד הורית
8-10	ג. התפתחות חקיקת הביטחון הסוציאלי של משפחות חד הוריות
10-11	ד. רשת הביטחון הסוציאלי של משפחות חד הוריות בישראל 2022
11-16	4. השפעת השינויים בחוק על ילדים במשפחות חד הוריות
11-13	א. קושי בהסתגלות והתנהגות חברתית
13-14	ב. רווחה נפשית וקושי בהתפתחות קוגניטיבית, רגשית
15-16	ג. קושי בהתפתחות אינטלקטואלית, אינטליגנציה והישגים לימודיים
16	ד. קושי בעיצוב הזהות המינית
16-18	5. רשת הביטחון הסוציאלי לילדים בסיכון ממשפחות חד הוריות
18-19	6. המלצות לשיפור מצב הילד במשפחה חד הורית
20	דיון ומסקנות
20-23	ביבליוגרפיה

מבוא

העלייה באחוז המשפחות החד הוריות בעולם המערבי ובמדינת ישראל, כקבוצה מוחלשת ענייה מאד בעלת סיכון חברתי גבוה, מחייבת את המדינה לתת לקבוצה זאת מענה, בין אם כחלק ממדיניות אוניברסלית, בין אם כחלק ממדיניות סלקטיבית.

מדינת הרווחה, שהייתה נהוגה במדינות המערב ובישראל עד סוף שנות השבעים, עברה שינויים וצמצמה בצורה משמעותית, כתוצאה מתהליכי הגלובליזציה, אימוץ אידיאולוגיה כלכלית נאו ליברלית ואילוצים של משברים כלכליים. מדינות כמו ארה"ב – שמלכתחילה לא היו מדינות רווחה – הדגישו את אחריות האדם לחייו במקום את אחריות המדינה. מדינות רווחה מבוססות כמו אנגליה, עברו שינוי דרמטי למדיניות נאו ליברלית רדיקלית ולאחר התנגדות הגיעו לדרך השלישית, הסוציאל דמוקרטית. מדינת ישראל, כמדינת רווחה מבוססת עברה ועוברת שינויים במדיניות הרווחה ודגם מדינת הרווחה שלה אינו מובהק. הוא מורכב מאימוץ מאפייני תכניות במדינות אחרות, אבל למרות היותו היברידי המאפיינים שלו דומים לדגמים במדינות רווחה אחרות (גל, 2010). הקיצוץ המתמיד בשירותי הרווחה השפיעה ישירות על דגם ומדיניות הרווחה ועל היקף רשת הביטחון הסוציאלי שהמדינה העניקה למשפחות חד הוריות וילדיהן.

בעבודה זו אני מבקשת להתייחס לשינויים שחלו בחוק משפחות חד הוריות, מאז 1992 ועד ימינו, במטרה להשיב על שאלת המחקר: באיזו מידה השינויים בחקיקה לאורך השנים, בנוגע למשפחות חד הוריות, השפיעו על מצבם ותפקודם של המשפחות בכלל והילדים בפרט?

על מנת להשיב על שאלת המחקר, אבחן את השינויים החברתיים במערב והשפעתם על הביטחון הסוציאלי של משפחות חד הוריות (Korpi, 2003, דורון, 2013. אסיסקוביץ, 2007), אתאר את השפעת שיח הזכויות האוניברסלי על התפתחות דגם 'המשפחה החדשה' (גודאר, 2009) ואנתח את התפתחות חוק משפחות חד הוריות (הרבסט, 2009. נתנזון ואח', 2017).

את השפעת השינויים בחקיקה על מצבם ותפקודם של הילדים במשפחות אלה, אבחן תוך ניתוח הקשיים בהסתגלותם והתנהגותם החברתית (מאנע ונווה, 2016. בנבנישטי ושמעוני, 2012. Griffin, 2020. Husmiati et al, 2020), הקשיים בהתפתחותם הקוגניטיבית והנפשית (Husmiati et al, 2020. Mao et al, 2020). הקשיים בהתפתחותם האינטלקטואלית והשפעתה על הישגיהם הלימודיים ועתידם (סטופל ופריש, 2012) וכן הקשיים בהתפתחות זהותם המינית (La Guardia, et al. 2014).

אבחן את מאפייני רשת הביטחון הסוציאלי שמספקת המדינה לילדים בסיכון ממשפחות חד הוריות (וייסבלאו, 2008), את הכשלים ואת השלכותיהם על התפתחות הילדים (מאנע ונווה, 2016. פינצ'ובר ועטר-שוורץ, 2019).

הקו המנחה אותי בעבודה הוא סקירת השינויים בחוק והשפעתם על הילדים מתוך זווית הבודקת את היקף אחריות המדינה לרווחת האזרחים. האם החוק משקף מחויבות אוניברסלית, או רק סלקטיבית, והאם החוק מבוסס דיו כדי להבטיח את מחויבות המדינה לפקח על הביטחון הסוציאלי של הילדים.

סקירת הספרות

1. שינויים כלכליים-חברתיים במערב והשפעתם על הביטחון הסוציאלי של משפחות חד הוריות

אין הסכמה על הגדרת המושג 'מדינת רווחה'. עם זאת, ניתן בהכללה לומר שמדינת רווחה שואפת להבטיח את ביטחונם הסוציאלי של תושביה, לספק רצפה של הכנסה, תזונה, טיפול רפואי, חינוך, דיור, תעסוקה ושירותי רווחה אישיים לכל תושביה, וכן לצמצם במידה מסוימת את הפערים החברתיים (תרשיש, 2017). כיום, עתיד מדינת הרווחה במדינות המערב עומד בראש סדר היום החברתי והפוליטי, כאשר חוד החנית מופנה בעיקר נגד מערכת הביטחון הסוציאלי שמהווה את העוגן המרכזי של מדינת הרווחה (דורון, 2013).

משנות החמישים ועד סוף שנות השבעים ניתן לתאר תקופת פריחה של מדינת הרווחה, כאשר היא התאפיינה בהסכמה רחבה של רוב הציבור בארצות אירופה שלאחר המלחמה, שאימצו את החזון של המדינה (שלאחר המלחמה) - ככזאת שאחראית על הבטחת סף תחתון של קיום ושל תנאי חיים ורווחה לכל - באמצעות רשת מקיפה של תכניות רווחה וביטחון סוציאלי (Korpi, 2003). מאז שנות השבעים עוברות מדינות הרווחה במערב שינויים מהותיים במגמה של צמצום נרחב. ההסברים לשינויים אלה מגוונים:

ההסבר לשינוי על פי גישת הגלובליזציה הכלכלית - יכולת הממשלות לכוון את כלכלת מדינותיהן לפי רצון ורצון בוחריהן נשחקה, מכיוון שהיא נמצאת בתהליך של תחרות כלכלית עולמית, חלה ירידה בהכנסות המדינה, גדל הצורך לחזק את המעסיקים כמנוע הצמיחה של המשק, והמדינות נאלצות להוריד מיסים, לצמצם את ההוצאה הממשלתית, לצמצם את מדיניות הרווחה ולהסיר את ההגנה על תנאי העסקת עובדים. במצב זה מדינת הרווחה - שמגדילה את ההוצאות - נתפסת כמכשול, שיש לסלקו או לצמצמו (Mirsha, 1999, אצל אסיסקוביץ, 2007).

על פי גישה שהציעו רזין וצדקה (Razin & Sdaka, 2005, אצל אסיסקוביץ, 2007) ההסבר נעוץ בצמיחת החברה הפוסט תעשייתית, אשר מלווה בשינויים סוציו-דמוגרפיים, וצמצום מדינת הרווחה הוא תוצאה של לחצים בתוך המדינה. מעמד הפועלים הצטמצם ומעמד הביניים צמח, חל שינוי בהרכב הענפי של המשקים, המשקים עברו משברים כלכליים עולמיים מתמשכים ושינויים טכנולוגיים, שהביאו לגידול במספר המובטלים ולהרחבת ממדי העוני. חלו שינויים דמוגרפיים וחברתיים - כמו שינויים שנובעים מהגירה, הזדקנות וגידול במספר המשפחות החד הוריות - שהגדילו את הסיכונים החברתיים ואתם את הדרישות הכלכליות ממדינות הרווחה. הגידול במשפחות חד הוריות חייב את החברה להקצות יותר משאבים לקיומם של תאים משפחתיים שבהם יש מפרנס אחד שאינו יכול לעבוד במשרה מלאה והטיל בכך מעמסה כבדה על מערכת הביטחון הסוציאלי.

על פי הגישה הניאו מוסדית שהציע פיירסון (Pierson, 1996, אצל אסיסקוביץ, 2007), מוסדות הן מרכיב חשוב שמשפיע על התהליך הפוליטי ומדינת הרווחה עצמה היא שחקן מוסדי, בו פועלים כוחות פוליטיים שמשפיעים על עיצוב המדיניות. הם מסוגלים לטרפד יוזמות לצמצומה, למרות הלחצים הכלכליים והסוציו-דמוגרפיים, ומכוונים לעריכת שינויים מתונים ומצמצמים בלבד בתכניות רווחה קיימות.

גישת הפוליטיקה הביורוקרטית, לפי קמפבל (Campbell, 2004, אצל אסיסקוביץ, 2007) כהסבר לשינויים במדינות הרווחה, מציעה שלשחקנים הביורוקרטיים ונותני השירותים יש חשיבות בעיצוב המדיניות, גם כאשר